

Kur'ân Tarihi Üzerine Batı'da Yazılan Makalelerin İncelenmesi: Bir Literatür Taraması Örneği *

Öz: Vahiy sürecinin ardından toplanan, düzenlenen ve çeşitli bölgelere gönderilen Mushaf aracıyla farklı Kur'ân nüshaları oluşturuldu. Bu nüshalara zaman içinde nokta, hareke, durak gibi işaretler eklendi ve günümüze ulaştı. İslam ve Batı dünyasında, Kur'ân'ın bu yönleri üzerine çeşitli araştırmalar yapıldı. Batı'daki çalışmalar kitaplar ve makaleler aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Ancak Batı dünyasında yazılmış kitaplar üzerine incelemeler yapılmışken makalelere yönelik çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada Batı'da Kur'ân tarihi hakkında yazılmış makalelere odaklanılarak, bu makalelerin kataloglanması ve değerlendirilmesi amacı güdülmüştür. Bunun için JSTOR veri tabanında "History of Qur'an", "Qur'an Manuscript" vb. anahtar kelimeler altında bulunan makaleler incelenmiş ve makaleler içerikleri bakımından Hz. Muhammed, Dört Halife ve Dört Halife Sonrası Kur'ân olmak üzere tasnife tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonunda makaleler ve Kur'ân nüshalarının bir listesi Türkçe ve İngilizce olarak sunulmuştur. Makalelerde Batıdaki araştırmacıların günümüze ulaşan Kur'ân nüshalarını detaylı bir şekilde inceledikleri ve Kur'ân tarihi ile ilgili ihtilafı konuları farklı bakış açılarıyla ele aldıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kur'ân Tarihi, Mushaf, JSTOR, Makale.

Oğuzhan
Şemseddin
YAĞMUR**

Ahmet
Hamdi

AKKAYA***

Examining the Articles Written on the History of the Qur'ân in the West: A Literature Review Example

Abstract: The Qur'ân compiled and copied after the revelation process. Dots, vowels, pauses and similar signs were added to the Quran, which continues to be copied. With these processes, the Quran has survived to the present day. Studies on the mentioned aspects of the Quran in the Islamic and Western world generally consist of books and articles. Although there are studies on books written in the West on this subject, studies on articles are very few. In this study, articles on the history of the Quran in the JSTOR database were examined under periods, cataloged and evaluated. At the end of the study, the list of articles and the copies of the Quran is given. It has been determined that the articles discuss controversial issues on the subject and examine the copies of the Quran that have survived to the present day.

Keywords: Qur'ân, Tafseer, History of Qur'ân, Mushaf, JSTOR, Articles.

* Bu çalışma, Ahmet Hamdi Akkaya'nın "JSTOR Veri Tabanındaki Kur'ân Tarihi Konulu İngilizce Makalelerin Tespit, Tasnif ve Değerlendirilmesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Birgivi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, E-posta: oguzhan.yagmur@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3620-6118.

*** Diyanet İşleri Başkanlığı, İzmir Müftülüğü, E-posta: ahmethandiakkaya@outlook.com, ORCID ID: 0009-0006-9398-7132.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, vahyin başlangıcından itibaren Hz. Muhammed'in gözetiminde ezber ve yazı yardımıyla muhafaza edilmiş, ancak genel kaniya göre bu dönemde kitap haline getirilmemiştir.¹ Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte İslam âleminde farklı olaylar patlak vermiş, Yemâme savaşında birçok hafız şehit düşmüştür. Hafızların şehit olmasının ardından Kur'ân'ın kaybolmasından endişe duyan Hz. Ömer (ö. 23/644) ve diğer sahâbiler, bu konudaki hassasiyetlerini Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) iletmış ve Kur'ân'ın cem edilmesi fikrini sunmuştur. Hz. Ebû Bekir bu konuda gelen uyarıları dikkate almış, başkanlığını Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) yaptığı bir heyet vasıtasıyla Kur'ân'ı iki kapak arasına toplatmıştır. Bu Mushaf Hz. Ebû Bekir'in vefatıyla birlikte bir sonraki halife Hz. Ömer'e, ondan da kızı ve Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hafsa'ya (ö. 45/665) intikal etmiştir.² Şunu da eklemek gerekir ki bu Mushafın âyet-sûre sıralaması ve ayrımları, yazı özellikleri vb. hususlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hz. Osman'ın (ö. 35/656) halifelik yıllarında artan fetihlerle beraber İslam coğrafyası genişlemiş ve farklı milletler Müslüman olmuştur. Bu milletler, kendi bölgelerinde meşhur olan sahâbenin Mushaf ve kırâatıyla Kur'ân'ı öğrenip okumuş ve sahâbe Mushaflarından kendileri için özel nüshalar oluşturmuştur.³ Farklı bölgelerdeki bu Mushaflarda yedi harf ruhsatına ve Arap dilinin harekesiz yapısına bağlı olarak ortaya çıkan bazı kırâat farklılıkları, insanlar arasında ihtilaflara sebebiyet vermiş ve bu ihtilaflar zamanla ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Halife, Azerbaycan'ın fethi sırasında sahâbenin yardımıyla bu durumu fark etmiş ve meselenin çözümü için Kur'ân'ı çoğaltma kararı almıştır. Hz. Osman, tıpkı Hz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi başkanlığına yine Zeyd b. Sâbit'in atandığı bir heyet kurdurtmuş, Kur'ân'ı çoğalttırmış ve çeşitli beldelere göndertmiştir. Mamafih bahsi geçen Mushafların özellikleriyle ilgili klasik İslamî kaynaklarda bazı bilgiler

---

¹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitabü'l-Mesâhif* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 6-10; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim (Kahire: Dârü'l-İhyâ-î'l-Kütübü'l-Arabî, 1957) 1/233-244; Celâlüddîn Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim (Kahire: Heyetü'l-Misriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâbi, 1974), 1/202-225; William. Montgomery Watt, *Bell's Introduction to the Qur'ân*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970) 30-40. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Hamdi Akkaya, *JSTOR Veri Tabanındaki Kur'ân Tarihi Konulu İngilizce Makalelerin Tespit, Tasnif ve Değerlendirilmesi* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 1.

² İbn Ebî Dâvûd, *Kitabü'l-Mesâhif*, 11-19; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/233-244; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/202-225; Watt, *Introduction to the Qur'ân*, 40-50.

³ İskender Şahin, "Sahabe ve Tâbiinin Kur'ân Mushafıyla İlişkileri" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 34 (Aralık 2018), 299-324 .

aktarılmıştır. Bu bilgilere göre Mushafklar, halifenin emriyle Kureyş lehçesi temel alınarak hareketler ve noktalar olmaksızın yazılmıştır. Ayrıca Mushafklardaki sûre sıralamasının tevkîfî, tamamen icthadi veya yarı tevkîfî yarı icthadî olduğunu savunanlar olmuştur. Çoğaltılan bu Mushafklar zamanla dünyanın muhtelif yerlerinde resmiyet kazanmış ve daha sonraki tarihlerde istinsah edilen Kur'ân nüshaları, bunlar üzerinden inşa edilmiştir.⁴

Çoğaltılan ve farklı bölgelere gönderilen Mushafklarda hareketler bulunmadığı için farklı milletlerden yeni Müslüman olan kişiler Kur'ân'ı okuma güçlüğü çekmiştir. Bunun üzerine Abdümelik b. Mervân (ö. 86/705) döneminde Irak valisi olan Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673), Ebû'l- Esved ed-Düelî'den (ö. 69/688) konuya çözüm getirmesini istemiştir. Yaşanan bazı olayların ardından⁵ sorunun ciddiyetini fark eden Ebû'l- Esved ed-Düelî, görevli kâtiplerle beraber Kur'ân'ı baştan sona harekeleme işine girişmiştir. Bu harekeleme düzeninde, fetha için harfin üstüne kırmızı mürekkeple bir nokta, esre için altına bir nokta, ötre için harfin önüne bir nokta konulmuş ve tenvin iki nokta ile gösterilmiştir. Yine bahsi geçen Mushafklarda harfleri birbirinden ayırt edici nokta işaretleri bulunmadığı için bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu meseleye çözüm bulmak isteyen Irak valisi Haccâc (ö. 95/719), İbn Ya'mer (ö. 89/708) ve Nasr b. Âsım'dan (ö. 89/708) yardım istemiş, onlar da Ebû'l- Esved ed-Düelî'den öğrendikleri noktaları, harflerin üzerine yerleştirmiştir. Mushafklara konulan bu noktalar ve hareketler İslam âlemi tarafından hızla benimsenmiş ve Kur'ân'ın okunuşunda büyük kolaylık sağlamıştır. Mushafkların hareketlenmesi işine son noktayı koyan kişi ise Halil b. Ahmed (ö. 175/791) olmuştur. Onun geliştirdiği harekeleme sistemi insanlar tarafından büyük ilgi görmüş ve yaygınlık kazanmıştır. Halil b. Ahmed'in oluşturduğu bu sistem günümüzdeki

---

⁴ Kur'ân'ın İstinsahı ve Mushafkların özellikleriyle ilgili bilgiler için bk. İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 26-37, 41-48; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/233-244; Süyûtî, *el-Itkân*, 1/202-244; Watt, *Introduction to the Qur'ân*, 40-47; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 72-88.

⁵ Kur'an-ı Kerim'in ilk hareketlenmesine dair rivayet şöyledir: Basra valisi, Ebu'l-Esved'den insanların Kur'ân'ı düzgün okuması için bir yol bulmasını ister. Ebu'l-Esved önce bu teklifi kabul etmez. Fakat zamanla Arap dilinin bozulduğunu gören ve dolayısıyla Kur'an'ın da bu bozulmadan zarar görebileceği endişesini duyan vali, Ebu'l-Esved'i ikna etmek için bir adamı onun yolunun üzerine oturtur ve Kur'an'dan bir ayeti yanlış irab ile okumasını tembih eder. Adam, Ebu'l-Esved'in duyacağı şekilde, Tevbe Suresi'nin 3. ayetini, sonu ötreli biten "rasûluh" kelimesinin irabını "rasûlih" diye esre ile değiştirerek okur. Bunu duyan Ebu'l-Esved, insanların durumunun böyle olacağını tahmin etmezdim diyerek valinin yanına gider ve teklifini kabul eder. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Muhkem fi Nakti'l-Mesâhif*, thk. İzzet Hasan (Şam: Zezerâtü's-Sekafe ve'l-İrşâd, 1960), 3.

Mushaflarda halen kullanılmaktadır.⁶

Kur'ân tarihi başlığı altında incelenen bu vb. konular ilk olarak Müslüman âlimler tarafından ele alınmıştır. Konuyla ilgili ilk bilgilere hadis kitaplarının farklı bablarında rastlamaktayız.⁷ Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *"el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân"*, İbn Ebî Dâvûd'un (ö. 316/929) *"Kitâbü'l-Mesâhif"*, Dâni'nin (ö. 444/1053) *"el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif"*, Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *"el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân"* ile Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *"el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân"* hadis kitapları dışında konuya yönelik bilgi barındıran birincil kaynaklardandır.

Kur'ân tarihi üzerine ülkemizde de bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle temel kaynaklardan yararlanarak konuya ışık tutmuştur. İzmirli İsmail Hakkı'nın (ö. 1946) *Tarih-i Kur'ân*, Şerafettin Yaltkaya'nın (ö. 1947) *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Tayyar Altıkulaç'ın *"Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadime"* ve *"Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif"*, Muhsin Demirci'nin *Kur'ân Tarihi*, Ziya Şen'in *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*, Mustafa Öztürk ile Hadiye Ünsal'ın *Kur'ân Tarihi* adlı eserleri, ülkemizde Kur'ân tarihi üzerine yapılan çalışmalardan öne çıkanlarıdır.

Theodor Nöldeke'nin (ö. 1930) *"Geschichte des Qorâns"*, Arthur Jeffery'nin (ö. 1959) *"Materials for the History of the Text of the Qur'ân"* ve *"The Qur'ân as Scripture"*, Richard Bell'in (ö. 1952) daha sonraları W. Montgomery Watt (ö. 2006) tarafından yeniden düzenlenen *"Introduction to the Qur'ân"*, Ignaz Goldziher'in (ö. 1921) *"Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung"* adlı eserleri, konuya ilgi gösteren bazı Batılı araştırmacıların Kur'ân, Kur'ân tarihi ve bunlarla ilgili meseleler üzerine yaptığı kayda değer çalışmalardandır.

Batı dünyası, Kur'ân tarihiyle ilgili görüşlerini çoğunlukla kitap ve makalelerde aktarmıştır. Yukarıda da isimlerini aktardığımız bu kitapları değerlendiren çalışmalar yapılmış, ancak makaleler üzerine pek fazla çalışma yapılmamıştır.⁸

⁶ Buraya kadar anlatılan bilgilerin tümü için bk. İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 130-135, 154-168; Dâni, *Muhkem*, 3-9, 14-16, 18-25, 42-73; Watt, *Introduction to the Qur'ân*, 50-61; 153-165, Ebû Abdullah Zencânî, *Kur'ân Tarihi*, çev. Ziya Şen (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013), 157-167; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 88-95.

⁷ Örneğin, Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin Hudud, Âdab, Tefsir, Kıraat vb. farklı bâblarının altında, Kur'ân tarihiyle ilgili bazı nakiller bulunmaktadır.

⁸ Konuyla ilgili yapılan birkaç çalışma için bk: Fazlurrahman, "Some Recent Books on the Qur'ân by Western Authors", *The Journal of Religion* 64/1 (Ocak/1984), 73-95; Muhammed Muhtar Velid, "A Reading of Nöldeke's Geschichte Des Qorâns", *Journal of Qur'anic Studies* 14/2 (2012), 159-173; Andrew Rippin, "Reading the Qur'ân with Richard Bell", *Journal of the American Oriental Society* 112/4 (Ekim-Aralık/1992), 639-647; Ilse Lichtenstadter, *"Bell's Introduction to the Qur'an, Completely Revised and Enlarged by W. Montgomery Watt (Untitled*

İşte biz makalelerde bulunup kitaplarda bulunmayan farklı fikir ve iddiaları tespit etmek ve makale yazarlarının kullandığı kaynakları ortaya koymak amacıyla Batılı kurumlardan birine ait olan JSTOR dijital veri tabanında bulunan Kur'ân tarihi konulu makaleleri ele alarak bu çalışmayı gerçekleştirdik.

Bu makalelerde yer alan konuları “Hz. Muhammed Döneminde Kur'ân”, “Dört Halife Döneminde Kur'ân” ve “Dört Halife Döneminden Günümüze Kur'ân” şeklinde tasnife tabi tuttuk:

1. Hz. Muhammed Döneminde Kur'ân

1.1. Gerhard H. Böwering : “The Qur'ân as the Voice of God”

Bu makale 2003 yılında *Proceedings of the American Philosophical Society* dergisinde yayımlanmıştır. Yedi sayfalık bu çalışma, Kur'ân'ın nüzul sırası, Mushafın Hz. Muhammed ve Hz. Osman dönemindeki durumu hakkında bilgiler barındırmaktadır. Makalede konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

a. Böwering, Kur'ân'ın Hz. Muhammed döneminde yazıdan ziyade hafızalarda korunduğunu, yazım işleminin ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra yapıldığını ve bu nedenle Kur'ân'ın Mekke'deki ilk dönem vahiylerinden çok az bir kısmının günümüze ulaştığını iddia etmiştir.⁹

b. Böwering, makalesinde Kur'ân âyetlerinin nüzul sırasıyla ilgili Batılı araştırmacıların görüşlerine de yer vermiştir. Bu bilgilere göre Theodore Nöldeke, Richard Bell ve Rudi Paret (ö. 1983) gibi bazı Batılı araştırmacılar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Kur'ân âyetlerinin nüzul sırası üzerine çalışmalar yapmış ve vahiylerin gönderiliş sırasının Hz. Muhammed'in hayatında yaşanan olaylar ile yakından alakalı olduğunu tespit etmişler ve Kur'ân âyetlerini nuzül/indiriliş sırasını dönemlere ayırmışlardır. Bu kişilerden biri olan Richard Bell, Kur'ân âyetlerini “sembol”, “Kur'ân” ve “kitap”

Review”, *International Journal of Middle East Studies* 3/1 (Ocak/1972), 76-78; D. S. Margoliouth, “Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung (Lines Followed by the Islamic Exegesis of the Qur'an). Vol. VI by Ignaz Goldziher (Untitled Review)”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1 (Ocak/1922), 120-122; Morteza Karimi-Nia, “The Historiography of the Qur'an in the Muslim World: The Influence of Theodor Nöldeke”, *Journal of Qur'anic Studies* 15/1 (2013), 46-68; Gabriel Said Reynolds, “Le problème de la chronologie du Coran”, *Arabica* 58/6 (2011), 477-502.

⁹ Gerhard H. Böwering, “The Qur'ân as the Voice of God”, *American Philosophical Society* 147/4 (2003), 348, 350.

dönemleri olarak tasnif etmiştir:

i. Sembol¹⁰ dönemi: Kur'ân'ın Allah'a inanmayı ve ibadet etmeyi öğütleyen Mekke dönemindeki ilk vahiyleridir ve bu âyetlerden çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

ii. Kur'ân dönemi: Hz. Muhammed'in ibadetlerle ilgili pasajları oluşturduğu(!); peygamberliğinin Mekke döneminin sonu ile Medine döneminin ilk iki yılıdır.

iii. Kitap dönemi: Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı yazdırmaya başladığı, hicretin ikinci yılından vefatına kadar geçen süredir.

Bell ve onun görüşüne katılan Böwering, günümüzdeki Mushaflarda hangi ayetin ne zaman vahyedildiğinin kesin bir şekilde ayırt edilemeyeceğini ve İslam âlimlerinin genel kanısının aksine Kur'an âyetlerinin bugün elimizde bulunan sıralaması ile Hz. Muhammed dönemindeki sıralamasının farklı olduğunu iddia etmişlerdir.¹¹

1.2. Ruqayya Y. Khan: "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed Codex"

Bu makale 2014 yılında *Journal of the American Academy of Religion*'da yayımlanmıştır. Kırk üç sayfalık bu çalışmada, İslâmî kaynaklardan yola çıkılarak Hz. Hafsa'nın (ö. 45/665) kişiliği hakkında bilgiler verilmiş ve Hz. Ebû Bekir döneminde kitaplaştırılan Kur'ân'ın sonraki dönemlerde neden Hz. Hafsa'ya verildiği meselesi incelenmiştir. Makalede göze çarpan konular aşağıdaki gibidir:

Ruqayya Y. Khan, Hz. Peygamber hayattayken Hz. Hafsa'nın bizzat kendisinin vahiyleri yazdığına dair bazı delillerin İslâmî kaynaklarda yer aldığını belirtmiştir. Khan'ın konuyla ilgili aktardığı delillerden biri şu şekildedir:

Hz. Hafsa, Kur'an okuyor, Hz. Muhammed'in talimatları doğrultusunda yazıyor ve hatta düzenliyordu. Ayrıca babası Hz. Ömer, onu bu konuda otorite olarak görüyor ve teşvik ediyordu.¹² Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir:

Ashâb, "Kitap ehlinde ve Allah'â ortak koşanlardan ısrarcı olanlar, kendilerine hakikat gelinceye kadar üzerine oldukları durumdan ayrılacak

---

¹⁰ Sembol kelimesi orijinal metinde "Sign" ile ifade edilmiştir. Bu kelimenin işaret, belirti, alâmet gibi anlamları da vardır.

¹¹ Buraya kadar aktarılan bilgilerin tümü için bk. Böwering, "The Qurân as the Voice of God", 350-351.

¹² Ruqayya Y. Khan, "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex'", *Journal of the American Academy of Religion* 82/1 (2014), 191.

değillerdi"¹³ âyetinin nasıl okunacağı hususunda ayrılığa düşmüştü. Bu durumu fark eden Ömer b. Hattâb, bir deri parçası (kâğıt) ile Hafsa'nın yanına geldi ve şöyle söyledi: Allah Rasûlü geldiği zaman O'ndan bu âyeti sana öğretmesini ve verdiğim deri parçasına senin için yazmasını iste. Ardından Hafsa, babasının dediğini uyguladı ve Peygamber (sas) bu âyeti Hafsa için deri parçasına yazdı.¹⁴ Âyetin yazılı olan okuyuş şekli herkesçe bilinir hale geldi.¹⁵

1.3. Hossein Modarressi: "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey"

Bu makale 1993 yılında *Studia Islamica*'da yayımlanmıştır. Otuz beş sayfalık bu çalışmada, Kur'an'ın Hz. Muhammed dönemindeki yazımı, Hz. Ebu Bekir dönemindeki kitaplaştırılması ve Hz. Osman dönemindeki istinsahı konularına değinilmiştir. Makalede öne çıkan konular şu şekildedir:

Hossein'e göre bizzat Kur'ân ve hadislerde yer alan bilgiler, Hz. Muhammed'in peygamberlik süresi boyunca Müslümanlar için yazılı bir kitap hazırlama teşebbüsünde olduğunu ve bu işlemin büyük ihtimalle Medine'deki ilk yıllarda başladığını göstermektedir.¹⁶ Ancak Sünnî görüşe göre Kur'ân, Hz. Muhammed hayattayken kitap haline getirilmemiştir.¹⁷ Çünkü Hz. Muhammed hayatta olduğu sürece vahiy kesilmemiş, insanlar ibadetlerinde âyetleri kullanmış ve Hz. Peygamber'den başka bir kimseye danışma ihtiyacı hissetmemiştir.¹⁸

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı yazma teşebbüsü, nesh konusunda net bir şekilde

¹³ Beyyine 98/1: لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

¹⁴ İslam âlimlerinin genel kanısına göre "Ümmîlik", Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmediği anlamına gelmektedir. Mamafih âlimlerin bir kısmı Ümmîliğin "hiçbir dini kitap ya da peygamber gönderilmemiş toplum" ya da "bir kişinin kitabî dinler (örn. Musevilik, Hıristiyanlık) hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaması" anlamlarında da kullanıldığını iddia etmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhîr*, thk. Sıdkı Mahmud Cemil (Beirut: b.y., 1992), 8/ 360-362; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Muhammed Çoşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2013), 87-108.

¹⁵ Abdullah b. Vehb b. el-Misrî, *el-Câmi' fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Sahnûn b. Sa'îd (Beirut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), fi ihtilâfi Hurûfi'l-Kur'an babı, 62. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruqayya, "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex'", 191.

¹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/235, 237-238, 256, 258. Ayrıntılı bilgi için bk. Hossein Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", *Studia Islamica* 77 (1993), 6.

¹⁷ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 6-10. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 8.

¹⁸ Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beirut: Dârü'l-Mektebi'l-İlimiyye, 1985), 7/146-160. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 8.

karşımıza çıkmaktadır. Aktarılan bazı rivayetlere göre nesh veya unutma sebebiyle peygamberliğin Mekke döneminin ilk yıllarında var olan bazı âyetler Kur'ân metnine dâhil edilmemiştir. Nitekim ilk Müslümanlar da bu durumun farkındaydı ve bu sebeple kaynaklarda bazı sahâbilerin bu âyetleri hatırladıklarıyla ilgili rivayetler bulunmaktadır.¹⁹ Bu rivayetlerden bazıları şu şekildedir:

i. Hz. Ömer, recm²⁰ anne babaya iyi davranma²¹ ve cihat²² ile ilgili âyetlerin Hz. Peygamber döneminde yazıldığı ancak daha sonra bir şekilde zayı olduğunu belirtmiştir. Hz. Ömer'i recm âyeti dışındaki konularda²³, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b (ö. 33/654) ve Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-688) desteklemiştir.²⁴

ii. Enes b. Malik (ö. 93/711-712) şehit Müslümanlar hakkında bir ayeti hatırladığını, ancak bu âyetin daha sonraları kaldırılıp²⁵ Kur'ân'a yazılmadığını belirtmiştir.²⁶

---

¹⁹ Modarressi'nin konu hakkında zikrettiği bazı kaynaklar: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşdü'r-Riyâd, 1990), 6-7; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, thk. M. M. Şâkir, (Kahire, b.y., 1955), 3/472-474, 476, 479-480; Süyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, (Kahire, b.y., 1897), 5/179. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 7-8.

²⁰ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), 3/90. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 10.

²¹ Abdurrezzâk b. Hemmam, *Musannef*, thk. Şeyh Habîburrahmân el-A'zamî, (Beyrut: Meclisü'l-İlmi, 1972), 9/50. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 11.

²² Arthur Jeffery, *Mukaddimatân fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1954), 99. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 11.

²³ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/78. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 10.

²⁴ Haris el-Muhâsibî, *Fehmü'l-Kur'ân*, thk. Hasan Kuvvetli (el-akl ve fehmü'l-Kur'ân derlemesi içerisinde), (b.y., 1971), 401-403; Abdurrezzâk b. Hemmam, *Musannef*, 52. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 11.

²⁵ Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân* adlı eserinde Enes b. Malik'ten gelen bu rivayetin Arapçasında "رفع" kelimesi, Modarressi'nin Early Debates on the Integrity of the Qur'ân adlı makalesinde rivayetin İngilizce çevirisi için "lifted" kelimesi kullanılmıştır. Arapça ve İngilizcede kullanılan bu kelimeler "bir şeyi kaldırmak", "yükseltmek", "bir şeyi ortadan kaldırmak", "bir şeyi yürürlükten kaldırmak" gibi anlamlara gelmektedir.

²⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân)*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 2/479. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 11.

1.4. Travis Zadeh: "Touching and Ingesting: Early Debates over the Material Qur'an"

Bu makale 2009 yılında *Journal of the American Oriental Society*'de yayımlanmıştır. Yirmi dört sayfalık bu çalışmada, Kur'ân'ın fiziksel yapısıyla ilgili erken dönem tartışmalarına, Hz. Osman dönemi Kur'ân'ın durumuna, İbn Mes'ud'un şahsi Mushafına ve Kur'ân'a abdestsiz dokunulup-dokunulmayacağıyla ilgili mezhep görüşlerine değinilmiştir. Çalışmada önemli olan bazı hususlar şu şekildedir:

Zadeh'in iddiasına göre siyer, hadis ve megâzî kaynaklarında Kur'ân tarihiyle ilgili aktarılan nakiller çelişmektedir. Ona göre bu çelişki ve tutarsızlığın bir sonucu olarak Kur'ân'ın tam olarak ne zaman yazıya geçirildiği konusu hala net değildir.²⁷ Ancak çeşitli rivayetlerde Kur'ân'ın yazılı malzemesinin Hz. Muhammed döneminde var olduğu da belirtilmiştir. Konuyla ilgili bazı nakiller şu şekildedir:

i. Hz. Ömer, kız kardeşi Fâtîmâ'nın (ö. ?) evindeki Kur'ân sayfalarını okuduktan sonra Müslüman olmuştur.²⁸

ii. Hz. Muhammed, Kur'ân parçasının yazılı olduğu malzemelerle düşman toprağına yolculuk yapmayı yasaklamıştır.²⁹

Hz. Muhammed döneminde Kur'ân'ın yazımıyla ilgili bu rivayetleri değerlendiren Zadeh, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in vefatının ardından Mushaf formuna dönüştüğünü iddia etmiş ve buna da kırâat farklılıklarının varlığını delil getirmiştir.³⁰

1.5. Constant Hamès: "Sura Headings and Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications"

Bu makale 2013 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. Yirmi bir sayfalık bu çalışmada sûrelerin isimleri, sıralaması ve ayrımlara konulan işaretler hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

---

²⁷ Travis Zadeh, Touching and Ingesting: "Early Debates over the Material Qur'ân", *American Oriental Society* 129/2 (2009), 444.

²⁸ Zadeh, "Early Debates over the Material Qur'ân", 445.

²⁹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 3/1490. Ayrıntılı bilgi için bk. Zadeh, "Early Debates over the Material Qur'ân", 452.

³⁰ Zadeh, "Early Debates over the Material Qur'ân", 463.

i. Erken dönem Mushafalarında sûrelerin isimleri yoktu ve iki sûreyi birbirinden ayırmak için bir boşluk ya da düz bir çizgi çekilmekteydi.³¹

ii. Sûreler, Hz. Muhammed tarafından isimlendirilmediği için O'nun döneminde de birden çok adla biliniyordu.³² Kur'ân'ın Mekke'deki ilk dönem vahiylerinin yazılı değil şifâhi şekilde aktarılmış olması, bu durumun temel salikidir.³³ Hz. Muhammed'in vefatının ardından Müslümanların devlet yapısına bürünmesi, İslam topraklarının genişlemesi ve Arap yazısının gelişmesiyle beraber sûrelere yeni isimler verilmeye başlanmıştır. Bu nedenle farklı dönemlere ait Mushafar incelendiğinde farklı sûre isimleriyle karşılaşmak mümkündür.³⁴

Hames'e göre sûrelerin kesin bir şekilde ne zaman isimlendirildiği belli olmasa da günümüzdeki sûre adları Müslümanların geneli tarafından kabul görmüştür.³⁵

1.6. Amr Osman: "Human Intervention in Divine Speech: Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text"

Bu makale 2012 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. Yirmi sayfalık bu çalışmada, vakıf kurallarının kaynağı ve zaman içerisindeki şekillenışı incelenmiştir. Makalede dikkat çeken meseleler şu şekildedir:

Kaynaklarda vakıf kurallarının Hz. Muhammed döneminde var olduğunu gösteren bazı deliller aşağıdaki gibidir:

i. Abdullah b. Ömer, Hz. Muhammed'in insanlara sûreleri okurken nerede duracaklarını öğrettiğini belirtmiştir,³⁶

ii. Zerkeşî, Hz. Muhammed'in Kur'ân okuyan sahâbileri hatalı durdukları yerde

---

³¹ Constant Hames, "Sura Headings and Subdivisions in Qur'ân Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications", *Journal of Qur'anic Studies* 15/3 (2013), 232.

³² "al-Kur'ân Maddesi (Structure/ The Sûras and Their Names)" *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, ed. C.E. Bosworth, E. van Donzel, B. Lewis, CH. Pellat (Leiden: E. J. Brill, 1986) 5/410. Ayrıntılı bilgi için bk. Hames, "Sura Headings and Subdivisions", 232.

³³ Hames, "Sura Headings and Subdivisions", 232.

³⁴ Hames, "Sura Headings and Subdivisions", 232.

³⁵ Régis Blachère, *Introduction au Coran* (Paris: Librairie G.P. Maisonneuve, 1959), 141. Ayrıntılı bilgi için bk. Hames, "Sura Headings and Subdivisions", 232.

³⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/342. Ayrıntılı bilgi için bk. Amr Osman, "Human Intervention in Divine Speech: Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text", *Journal of Qur'anic Studies* 14/2 (2012), 91.

düzeltiltiğini aktarmıştır;³⁷

iii. Süyûtî'ye göre sahâbe vakıflar hakkında icma üzeredir;³⁸

iv. Hz. Ali'ye (ö. 40/661) göre bir kişi ancak vakıf kurallarını gözeterek Kur'an'ı tertil üzere okuyabilir.³⁹

Bütün bu bilgilerin neticesinde Amr Osman şu sonuca varmıştır:

Âlimlerin çoğuna göre Hz. Peygamber, sahâbeye Kur'an'daki vakıfları öğretmiştir. Ancak, zaman içerisinde ortaya konan ayrıntılı vakıf kuralları, âlimlerin şahsi görüşlerini ve mezheplerini desteklemek için oluşturulmuştur.⁴⁰

1.7. Intisar A. Rabb: "Non-Canonical Readings of the Qur'an: Recognition and Authenticity 'The Himsî Reading'"

Bu makale 2006 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. Kırk dört sayfalık bu çalışmada Hz. Muhammed ve Hz. Osman dönemindeki okuyuş farklılıkları/kırâatler ele alınmıştır. Bu çalışmada konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

Intisar A. Rabb, okuyuş farklılıklarının ve yedi harf meselesinin Hz. Muhammed döneminde mevcut olduğunu belirtmiş ve örnek olması açısından bir nakil aktarmıştır. Konuyla ilgili rivayete göre Hz. Ömer bir gün Hişâm b. Hâkim'in (ö. 15/636'dan sonra) Kur'an'ı, kendisinin Hz. Muhammed'den işittiğinden farklı okuduğunu fark etmiştir. Bunun üzerine Hişâm'a sert çıkmış, onu Hz. Muhammed'in yanına götürmüş ve konuyu anlatmıştır. Hz. Muhammed, sözü geçen âyeti önce Hişâm'a okutmuş ve "Allah bu âyeti bu şekilde vahyetti" buyurmuştur. Ardından Hz. Ömer'e okutmuş, "Allah bu âyeti bu şekilde vahyetti; Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur ve hepsi doğru okuyuş şekilleridir" buyurmuştur. Yedi harf öğretisinin dayanağı olan hadis bu şekilde ortaya çıkmıştır.⁴¹

---

³⁷ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/342. Ayrıntılı bilgi için bk. Amr Osman, "Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text", 91.

³⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/109-110. Ayrıntılı bilgi için bk. Amr Osman, "Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text", 92.;

³⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/110. Ayrıntılı bilgi için bk. Amr Osman, "Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text", 92.

⁴⁰ Amr Osman, "Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text", 102-104.

⁴¹ Intisar A. Rabb, "Non-Canonical Readings of the Qur'an: Recognition and Authenticity (The Himsî Reading)", *Journal of Qur'anic Studies* 8/2 (2006), 100.

2. Dört Halife Döneminde Kur'ân

2.1. Gerhard H. Böwering: "The Qur'ân as the Voice of God"

Böwering, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in vefatından yirmi yıl sonra, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde vahiy kâtipleri liderliğinde ezber ve yazı yardımıyla ilk defa toplandığını; yazıya geçirilen bu Kur'ân'ın "*Osman Mushafı*" olarak anıldığını belirtmiştir. Makale yazarının aktardığı bilgilere göre bu Mushafta hareketler mevcut değildi, ancak belirli harfleri birbirinden ayırmak için noktalar kullanılmıştı.⁴²

2.2. Ruqayya Y. Khan: "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed Codex"

Batı'da yirminci yüzyılın ortalarına doğru Hz. Ebû Bekir döneminde kitaplaştırılan Kur'ân'ın neden Hz. Hafsa'ya; daha da özelde neden bir kadına verildiği konusu merak uyandırmış ve bu konuyla ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

i. Leone Caetani (ö. 1935); Hz. Ebu Bekir'in cem ettirdiği Kur'ân'ı bir kadına emanet ederek koruduğunu ve bu sayede insanlardan uzak tuttuğunu ima etmiştir.⁴³

ii. Frants Buhl (ö. 1932); Caetani'nin söylediklerine benzer şeyler ifade etmiştir. Ona göre bu Mushaf, Hz. Hafsa'ya erişimin zor olması, onun toplum içindeki önemli konumu ve Kur'ân'ın muhafazası gibi sebeplerden dolayı bir kadına emanet edilmiştir.⁴⁴

iii. M. Watt'a göre Hz. Hafsa'nın elinde bir Mushaf/Suhuf bulunduğu dair iddia, Hz. Osman'dan önce resmî bir Mushaf bulunmadığını göstermektedir.⁴⁵ Ancak Hz. Hafsa'ya emanet edilen bu Mushaf/Suhuf her ne kadar resmî

---

⁴² Böwering, "The Qurân as the Voice of God", 351.

⁴³ Leone Caetani, "Uthmân and the Recension of the Koran", *The Muslim World* 5/4 (1915), 380 – 390. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruqayya, "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex", 199.

⁴⁴ "al-Kur'ân Maddesi", *Shorter Encyclopedia of Islam*, ed. H.A.R Gibb ve J. H. Kramers (Leiden: E.J. Brill, 1974), 278, 279. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruqayya "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex", 199.

⁴⁵ Watt, *Introduction to the Qur'ân*, 41-42. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruqayya, "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex", 199.

olmasa da bir otoritedir. Çünkü Hz. Osman resmî Mushafı oluştururken Hz. Hafsa'da bulunan bu Mushaf/Suhuf'tan yararlanmışır.⁴⁶

2.3. Hossein Modarressi: "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey"

Modarressi, Kur'ân'ın kitaplaştırılmasıyla ilgili Sünnî kaynaklarda geçen rivayetleri şu şekilde yorumlamıştır:

H. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın cemi için toplanan malzemelerin bir kitap haline geldiği düşünülmemelidir. Bunlar tam bir kitap formundan ziyade dağınık sayfalar şeklindedir. Bu işlem kısacası, âyetleri bir araya getirme eyleminden ibarettir. Kur'ân-ı Kerim'in en ilkel halini oluşturan bu sayfalar, Hz. Ebû Bekir'den Hz. Ömer'e, ondan da kızı Hz. Hafsa'ya geçmiştir.⁴⁷

Modarressi, Hz. Osman dönemi Kur'ân'ın durumu hakkında da bazı bilgiler aktarmıştır:

i. Hz. Osman, Kur'ân'ı çoğaltma işine karar verince bir heyet görevlendirmiş, Hz. Hafsa'da bulunan Mushaf/Suhuf'u aldirmiş, bu Mushaf/Suhuf'tan yola çıkarak istinsah işlemini yaptırmış ve çoğaltılan Mushafı bir kâri eşliğinde İslam beldelerine göndermiştir.⁴⁸

ii. Genel kanının aksine bazı rivayetlerde Kur'ân'ın cemi işine giren ilk kişinin Hz. Osman olduğu belirtilmiştir.⁴⁹

iii. Aktarılan bir rivayete göre en eksiksiz ve düzgün sahâbe Mushafılarından birine sahip olan Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Osman'a Kur'ân'ın cemi ve çoğaltılması işlemine katılmak istediğini belirtmiş, ancak bu isteği kabul görmemiştir. Modarressi'ye göre bunun sebebi, Hz. Ali'nin şahsi Mushafının nuzül sırasına göre tasarlanmış olmasıdır.⁵⁰

iv. Benzer şekilde şahsi Mushafı bulunan İbn Mesud (ö. 32/652-653), Hz.

---

⁴⁶ Watt, *Introduction to the Qur'ân*, 42-43. Ayrıntılı bilgi için bk. Ruqayya, "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafsa and her Famed 'Codex", 200.

⁴⁷ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 11-25. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 8-9.

⁴⁸ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 26-33. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 9.

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/241. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 14.

⁵⁰ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 16, 18-20, 26-33. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey", 14.

Osman'ın cem ve çoğaltma işleminden uzak tutulmuştur.⁵¹

2.4. Intisar A. Rabb: “Non-Canonical Readings of the Qur'an: Recognition and Authenticity ‘The Himsī Reading’”

Hz. Osman, Müslümanlar arasında kırâat ihtilafından dolayı ortaya çıkan kargaşayı önlemek amacıyla Kur'ân'ı çoğaltma kararı almıştır. A. Rabb'e göre Hz. Osman'ın yaptığı bu müdahale, kırâat farklılıklarını tam anlamıyla ortadan kaldırmaya da azaltmıştır.⁵²

İlerleyen dönemlerde bazı âlimler Hz. Osman'ın azaltmaya çalıştığı kırâatlerin sayısını kayıtlamak istemiştir. Bunun için ilk adımı atanlardan biri olan İbn Mücâhid (ö. 326/936) *Kitâbü's-seb'a* adlı eserinde Hz. Peygamber'den gelen yedi harf hadisini dayanak noktası seçerek kırâatleri yedi ile sınırlandırmış⁵³ ve onun sahih olarak adlandırdığı yedi kırâat zamanla insanlar tarafından kabul görmüştür.⁵⁴

Kırâat alanında katkı sağlayan âlimlerden biri olan İbnü'l-Cezeri (ö. 833/1429) ise sahih kırâatlerin şartlarını belirlemiştir. Bu şartlara göre sahih bir kırâat Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushafların imlasına, Arapça gramer kurallarına uygun olmalı ve sahih bir isnad zincirine dayanmalıdır.⁵⁵ İbnü'l-Cezeri'nin ortaya koyduğu bu kurallar, tıpkı İbn Mücâhid'de olduğu gibi zamanla yaygınlık kazanmış ve insanlar tarafından benimsenmiştir.⁵⁶

2.5. Travis Zadeh: “Touching and Ingesting: Early Debates over the Material Qur'an”

Zadeh, bu makalesinde Hz. Osman dönemi istinsah edilen Kur'ân hakkında bazı bilgiler vermiştir:

Hz. Osman döneminde oluşturulan resmî Mushaflarda hareketler ve harfleri ayırt edici noktalar yoktu.⁵⁷ Hz. Osman Mushaflarına eklenmemesine rağmen harflerin ne olduğunu vurgulayan ayırıcı noktaların Hz. Osman döneminden

---

⁵¹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 20-26. Ayrıntılı bilgi için bk. Modarressi, “Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey”, 14.

⁵² A. Rabb, “Non-Canonical Readings of the Qur'an”, 100.

⁵³ A. Rabb, “Non-Canonical Readings of the Qur'an”, 104.

⁵⁴ A. Rabb, “Non-Canonical Readings of the Qur'an”, 104, 106.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed el-Dabbâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/36. Ayrıntılı bilgi için bk. A. Rabb, “Non-Canonical Readings of the Qur'an”, 105.

⁵⁶ A. Rabb, “Non-Canonical Readings of the Qur'an”, 105-106.

⁵⁷ Arthur Jeffery, *Mukaddimatân fi Ulumi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1954), 276. Ayrıntılı bilgi için bk. Zadeh, “Early Debates over the Material Qur'an”, 457.

önce de mevcut olduğu bilinmektedir. Bu duruma 22/643 yılına ait, Arapça papirüs parçası delil oluşturmaktadır.⁵⁸

Biz, yaptığımız araştırma sonucunda Zadeh'in iddiasını destekleyen iki arkeolojik delile ulaşabildik. Bu deliller şu şekildedir:

i. Suudi Arabistan, Riyad Ulusal Müzesi'nde bulunan ve sahâbilerden Halid b. Zühayr'e ait olan, 644 yılında yazılmış, Hz. Ömer'in ölümüyle ilgili kayaya işlenmiş yazıda⁵⁹ bazı harflerde noktalar kullanılmıştır.

ii. Suudi Arabista'nın Sekake bölgesinde bulunan İslam öncesine ait yazıda⁶⁰ ب (B), ت (T) ve ن (Nun) harfleri noktalar ile yazılmıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman Mushaflarında bu noktaların mevcudiyetiyle ilgili kesin yargıya varmak -en azından o döneme ait bir Mushaf parçası bulunmadan- mümkün gözükmemektedir.

3. Dört Halife Döneminden Günümüze Kur'ân

Çalışmamızın bu bölümünde Kur'ân'ın harekelenmesi meselesiyle ilgili makaleler ele alındıktan sonra günümüze ulaşan bazı Mushaf, Kur'ân nüshası ve varakları inceleyen makaleler hakkında bilgi verilecektir.⁶¹

3.1. Alain George: "Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part I-II"

Bu makale 2015 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü kırk dört, ikinci bölümü ise yirmi sekiz sayfadır ve erken dönem Kur'ân nüshalarının harekelenmesi ve bu harekeleme işleminin nasıl ortaya çıktığı meselesi ele alınmıştır. Çalışmada

⁵⁸ Zadeh, , "Early Debates over the Material Qur'an", 459. Bu papirüs parçasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Ragib, "L'écriture des papyrus arabes aux premiers siècles de l'Islam, Les premières écritures islamiques", *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 58 (1991), 14-29; Efim Rezvan, *The Qur'an and Its World*. VI. Emergence of the Canon, the Struggle for Uniformity, *Manuscripta Orientalia* 4 (1998), 16.

⁵⁹ Ali İbrahim Ghabban, "The Inscription Of Zuhayr, The Oldest Islamic Inscription (24 AH/AD 644-645), The Rise Of The Arabic Script And The Nature Of The Early Islamic State", çev. Robert G. Hoyland, *Arabian Archaeology And Epigraphy* 19 (2008), 209-236.

⁶⁰ Frederick Victor Winnett - William LaForest Reed, *Ancient Records From North Arabia*, (Toronto: University of Toronto Press, 1970), 11-12.

⁶¹ Kur'ân nüshalarıyla ilgili makalelerin hepsi ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akkaya, JSTOR Veri Tabanındaki Kur'ân Tarihi Konulu İngilizce Makalelerin Tespit, Tasnif ve Değerlendirilmesi, 42-76.

değiniilmesi gereken hususlar Őu Şekildedir:

i. Ebü'l-Esved ed-Düelî tarafından oluşturulan ilk harekeleme düzeninde fetha, kesre ve ötreyi belirtmek için harflerin üstüne, altına veya yanına kırmızı noktalar konuluyordu.⁶² İleriki dönemlerde Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistanî (ö. 255/869) gibi âlimler bu bilgilerden yola çıkarak harekeleme düzenini Basralıların icat ettiğini, diğer bölgelerin bunu özelleŐtirdiğini belirtmiştir.⁶³

ii. Ebü'l-Esved ed-Düelî'den sonra farklı bölgelerde farklı harekeleme sistemleri ortaya çıkmıştır. Örneğin Iraklılar, harekeleme düzenlerinde sadece kırmızı noktaları kullanmış,⁶⁴ sukûn, teŐdîd ve med harflerini belirtmek için özel işaretler oluŐturmamıŐtır.⁶⁵ Şunu da belirtmek gerekir ki bölgeler arası bazı harflerin yazımı, farklıydı. Örneğin, Irak'ta Arapça *fe* harfini belirtmek için üstüne bir nokta, *kaf* harfini belirtmek için iki nokta konulmuş; Endülüs'te *fe* harfini belirtmek için altına bir nokta, *kaf* harfini belirtmek için üstüne bir nokta konulmuştur. Iraklıların harfleri belirtmek için kullandığı bazı noktalar, günümüzde halen kullanılmaktadır.⁶⁶

iii. Emeviler döneminde Medine'de kullanılan harekeleme ve noktalama sistemi, Irak civarında kullanılan düzeninden daha farklıdır. Medineliler kırmızı rengini üstün, esre, ötre, sükûn, teşdid ve tahfifi belirtmek için; sarı rengini hemzeleri belirtmek için kullanmıŐtır.⁶⁷

iv. Endülüs Emevi Devleti dönemindeki harekeleme düzeninin büyük bir çoğunluğu doğrudan Medinelilerden alınmış, bazı konularda üstüne eklemelerde bulunulmuŐtur.⁶⁸ Endülüs Emevi Devleti döneminde üstün, esre ve ötreyi belirtmek için kırmızı, hemzeleri belirtmek için sarı, vasil hemzesini belirtmek için yeşil renk kullanılmıştır.⁶⁹

3.2. Yasin Dutton: "Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic

⁶² Dâni, *Muhkem*, 3-9. Ayrıntılı bilgi için bk. Alain George, "Coloured Dots and the Question of Regional Origins in Early Qur'ans (Part I)", *Journal of Qur'anic Studies* 15/1 (2015), 3.

⁶³ Dâni, *Muhkem*, 6-7-8. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 6.;

⁶⁴ Dâni, *Muhkem*, 19-20. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 12.

⁶⁵ Dâni, *Muhkem*, 56. Ayrıntılı bilgi için bk. Georger, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 12.

⁶⁶ Dâni, *Muhkem*, 222. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 12.

⁶⁷ Dâni, *Muhkem*, 19. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 7.

⁶⁸ Dâni, *Muhkem*, 8. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 8.

⁶⁹ Dâni, *Muhkem*, 87. Ayrıntılı bilgi için bk. George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 9.

Manuscripts: Part I-II”

Bu makaleler, 1999 ve 2000 yıllarında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayınlanmıştır. İlk bölümü yirmi altı, ikinci bölümü yirmi dört sayfadan oluşan bu çalışmada Oxford Bodleian Kütüphanesindeki Kur'ân nüshalarından yararlanılarak erken dönemdeki harekeleme düzenlerinin nasıl olduğu incelenmiştir.⁷⁰ Makalede, Kur'ân nüshalarındaki harekeleme sistemlerini inceleyen Batı ve Doğudaki önemli kaynaklardan da bahsedilmiş,⁷¹ ayrıca kırâat ve imla konusundaki teknik terimler açıklanmıştır.⁷²

Bu çalışmada konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

i. Dutton makalesinin girişinde Mushaflarda kullanılan renkli ve renksiz nokta işaretleriyle ilgili Batı ve Doğu'da yapılan çalışmaların azlığından bahsetmiş, bu alanda çalışmalar oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.⁷³

ii. Otto Pretzl (ö. 1941), Nabia Abbott (ö. 1981) vb. batılı araştırmacılar harekeleme ve Mushafların imlası konusunda genellikle İbn Ebî Dâvûd'un *Kitâbü'l-Mesâhif* ve Dâni'nin *Muknî*, *Kitâbü'n-Nakt*, *Kitâbü'l-Muhkem* adlı eserlerinden yararlanmıştır. Bu eserlerdeki bilgilere göre erken dönemlerde Mushaflara eklenen noktalar üstün, esre ve ötreyi belirtmek ya da harfleri birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde farklı bölgelerde yine üstün, esre ve ötreyi belirtmek, harfleri ayırt edici kılmak, ayrıca hemze, sükûn, şedde ve benzerlerini betimlemek için sarı, altın sarısı, yeşil, mavi ve birçok renk kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁴

3.3. Yasin Dutton: “An Umayyad Fragment of the Qur'an and its Dating”

Bu makale 2007 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. Toplam otuz bir sayfalık bu çalışmada Emeviler dönemine ait bir Kur'ân nüshası incelenmiş, nüshanın karbon 14 testi sonuçları, barındırdığı kırâatler, harfler ve âyet ayrımları ele alınmış; nüshanın devamı olduğu düşünülen ve farklı yerlerde bulunan diğer parçaları zikredilmiştir. Dutton, çalışmasının bitiminde bu Kur'ân nüshasının hangi döneme ait olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.

---

⁷⁰ Yasin Dutton, “Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts — (Part I)”, *Journal of Qur'anic Studies* 1/1 (1999), 115.

⁷¹ Dutton, “Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts”, 115-120.

⁷² Dutton, “Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts”, 121-122.

⁷³ Dutton, “Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts”, 115-116.

⁷⁴ Dutton, “Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts”, 117-118.

Bu çalışmada konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

Dutton'un incelediği bu Kur'ân nüshası parşömen üzerine Kûfi yazı ile koyu mürekkep kullanılarak harekesiz şekilde kaleme alınmıştır.⁷⁵ Âyetler beşerli ve onarlı şekilde gruplandırılmış, her beş ve on âyette bir özel işaret konulmuştur.⁷⁶ Bazı âyetlerin numaralandırılması (gruplandırılması) günümüz Mushaf'larından farklı şekilde yapılmıştır.⁷⁷

Görüntü 1: Emeviler döneminde ait harekesiz Mushaf. Müddesir 74/34-56. âyetler.⁷⁸

Bu Kur'ân nüshası, Oxford Üniversitesinde yapılan Karbon 14 testine göre %90.5 ihtimal ile miladi 610-720 yılları arasında bir tarihte yazılmıştır.⁷⁹ Nüshanın yazı şeklini, duraklarını ve birçok hususu değerlendiren Dutton, bu nüshanın Emeviler dönemine ait olduğunu tespit etmiştir.⁸⁰

⁷⁵ Yasin Dutton, "An Umayyad Fragment of the Qur'an and its Dating", *Journal of the Qur'anic Studies* 9/2 (2007), 57, 61.

⁷⁶ Dutton, "An Umayyad Fragment", 58.

⁷⁷ Ayrıntılı örnekler için bk. Dutton, "An Umayyad Fragment", 64, 65.

⁷⁸ Dutton, "An Umayyad Fragment", 60,

https://www.jstor.org/stable/25728254?seq=1&cid=pdfreference#references_tab_contents (08.08.2023).

⁷⁹ Dutton, "An Umayyad Fragment", 63, 64.

⁸⁰ Dutton, "An Umayyad Fragment", 81.

3.4. Alain George: "Calligraphy, Colour and Light in the Blue Qur'an"

Bu makale 2009 yılında *Journal of Qur'anic Studies*'de yayımlanmıştır. Toplam elli bir sayfalık bu çalışmada Mavi Kur'ân (Blue Qur'ân) nüshası incelenmiş ve hangi döneme ait olduğuyla ilgili iddialar ele alınmıştır.

Bu çalışmada konuyla ilgili öne çıkan hususlar şu şekildedir:

i. Mavi Kur'an; İstanbul⁸¹, Tunus,⁸² Paris⁸³ ve Londra⁸⁴ olmak üzere birçok yerde sergilenmektedir. Şu anda halka açık veya özel koleksiyonların içerisinde dağınık halde bulunmaktadır.

ii. Nüsha otuz bir santim boy ve kırk bir santim genişliğe sahiptir.⁸⁵ Bu açıdan dünyadaki birçok eski Kur'an nüshasından daha geniş ve büyüktür.

iii. Mavi Kur'ân, koyu mavi sayfaları, altınla oluşturulmuş yazısı ve özenle hazırlanmış süslemeleri ile oldukça dikkat çekmektedir.⁸⁶ Bu süslemeler ve altın yazı şeklinin Bizans etkisiyle oluşan Emevi geleneğinin devamı olduğu düşünülmektedir.⁸⁷

iv. Nüshada âyetlerin numaraları yazılı değildir.⁸⁸

Üzerine yapılan araştırmalarda bu nüshanın Emeviler, Endülüs Emevileri, Abbasiler ve Fatımiler gibi farklı dönemlere ait olduğu iddia edilmiştir.⁸⁹ George, yaptığı incelemeler sonucunda Mavi Kur'an nüshasının Abbasiler dönemine ait olduğunu tespit etmiştir.⁹⁰

---

⁸¹ Alain George, "Calligraphy, Colour and Light in the Blue Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 11/ 1 (2009), 77.

⁸² George, "Blue Qur'an", 79.

⁸³ George, "Blue Qur'an", 84.

⁸⁴ George, "Blue Qur'an", 79.

⁸⁵ George, "Blue Qur'an", 75.

⁸⁶ George, "Blue Qur'an", 78, 90.

⁸⁷ George, "Blue Qur'an", 108.

⁸⁸ George, "Blue Qur'an", 78, 90.

⁸⁹ George, "Blue Qur'an", 77-80.

⁹⁰ George, "Blue Qur'an", 108.

Görüntü 2: Mavi Kur'an'dan Fatır 35/1-3 âyetlerinin yazılı oldu bir sayfa örneği.⁹¹

3.5. Yasir S. Ibrahim: “Continuity and Change in Qur’ānic Readings: A Study of the Qur’ānic MS. Garrett 38”

Bu makale 2008 yılında *Journal of Qur’anic Studies*’de yayımlanmıştır. Toplam yirmi iki sayfalık bu çalışmada Princeton Üniversitesi *Garrett Koleksiyonunda* muhafaza edilen Memlük dönemine ait bir Kur’an nüshası incelenmiştir.

Bu çalışmada konuyla alakalı öne çıkan hususlar şu şekildedir:

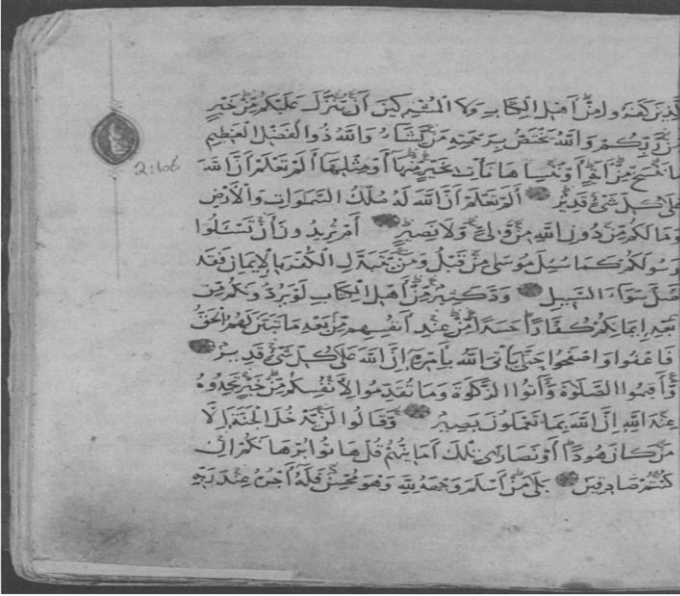
On dördüncü yüzyıla ait bu Kur’ân nüshası, Amerika’daki Princeton Üniversitesi, *Garrett Koleksiyonu* içerisinde muhafaza edilmektedir ve *Garrett 38* adını buradan almıştır.⁹² Nüshanın ait olduğu coğrafyayı tespit etmek için elde çok az bilgi bulunduğu için üzerine yapılan çalışmalar uzun süre sonuçsuz kalmış ve

⁹¹ George, “Blue Qur’an”, 78, <https://www.jstor.org/stable/20790222> (08.08.2023).

⁹² Yasir S. Ibrahim, “Continuity and Change in Qur’ānic Readings: A Study of the Qur’ānic MS. Garrett 38”, *Journal of Islamic Studies* 19/3 (2008), 369, 383.

birçok iddia gündeme gelmiştir.⁹³ Ancak, makalenin yazarı İbrahim, yaptığı incelemeler sonucunda bu nüshanın kırâat ve yazı şekline bağlı olarak on dördüncü yüzyıl Mısır-Suriye coğrafyasına ait olduğunu tespit etmiştir.⁹⁴

Nüshayla ilgili değinilmesi gereken bir diğer önemli husus ise yazıldığı kırâattir. Bu nüsha ilk kaleme alındığında Asım'ın Hafs kırâatinden farklı bir kırâatle kaleme alınmış; ilerleyen yıllarda bazı düzeltmelerle Asım'ın Hafs kırâatine dönüştürülmeye çalışılmıştır.⁹⁵ Makalenin yazarı yaptığı incelemelerin ardından nüshanın orijinal halinin Ebu Amr kırâati ile yazıldığını tespit etmiştir.⁹⁶

Görüntü 3: Bakara 2/106. âyette (üçüncü satır) bulunan “nunsi'hâ” kelimesi “nunsihâ” şeklinde okunmaktadır.⁹⁷

⁹³ İbrahim, “Qur'ânic Readings”, 383-389.

⁹⁴ İbrahim, “Qur'ânic Readings”, 390.

⁹⁵ İbrahim, “Qur'ânic Readings”, 376.

⁹⁶ İbrahim, “Qur'ânic Readings”, 382.

⁹⁷ İbrahim, “Qur'ânic Readings”, 377, <https://www.jstor.org/stable/26200799> (08.08.2023).

Sonuç

İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'in tarihi seyri bilhassa son asırda Batı'da çalışma yürüten araştırmacılar tarafından ilgi görmektedir. Bu ilginin nedeni;

1. Kur'ân-ı Kerim'in tarih içerisinde değişime maruz kalıp-kalmadığının incelenmesi,
2. Mushaflardaki farklı kırâatlerin anlam üzerindeki etkisinin ortaya çıkartılması;
3. Harfleri ayırt edici noktaların, harekelerin, âyet ve sûre ayrımlarının, cüz, tahmis, ta'şir vb. işaretlerin Mushaflara ne zaman eklendiğinin tespiti;
4. Teknolojinin ilerlemesiyle karbon-14 vb. testlerin geliştirilmiş olması ve bu testler yardımıyla Mushafların tarihinin daha rahat saptanması;
5. İslam âlimlerinin kaleme aldığı eserlerdeki bilgiler ile günümüze ulaşan Mushaf parçalarının karşılaştırılması olabilir.

Bu ilgi nedeniyle Batı'da Kur'ân'ın vahiy süreci, yazımı, kitaplaştırılması, çoğaltılması, kırâatler ve günümüze ulaşan eski Mushaflar üzerine birçok çalışma yürütülmüş ve yayımlanmıştır. Bunlardan JSTOR veri tabanında taradığımız makalelerin yirmi üç tanesinden on altısı SOAS London Üniversitesi adına Edinburgh University Press tarafından basılan *Journal of Qur'anic Studies*'de; diğer makaleler ise genellikle İngiliz menşeli akademik dergilerde, çok azı Amerikan akademik dergilerinde yayımlanmıştır. Buradan hareketle İngiltere'deki akademik dergilerin İslam dini, Kur'ân ve özellikle de Kur'ân tarihiyle ilgili çalışmalara diğer ülkelerden daha fazla ilgi gösterdiği söylenebilir. Mamafih diğer veri tabanları araştırıldığında farklı sonuçlara da ulaşılabilir.

Çalışmamızda ele aldığımız makale yazarlarının tümü, konuya bakış açılarından ve isimlerinden de anlaşıldığı üzere köken olarak Batılı değildir. Birçoğu Batı'da yer alan üniversitelerde görev yaptığı için makalelerinde İngiliz dilini kullanmış ve JSTOR'da yayımlanmasına izin vermiştir.

Yazarlar, makalelerinde genellikle İslamî kaynaklardan istifade etmişlerdir. Biz bu araştırmacıların, ilgili eserlerden edindikleri bilgileri sistemli ve düzenli bir hale getirip paylaşma gayreti içinde olduklarını, ayrıca İslam âleminde Kur'ân tarihiyle ilgili değinilmeyen veya ön planda olmayan konuları ve rivayetleri işlediklerini görmekteyiz.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yazarlar makalelerinde Kur'ân, İslam dini, Hz. Muhammed, sahâbe vb. konular hakkında akademik bir üslup kullanmış ve çoğunlukla objektifliklerini korumuştur.

Çalışmamızda ele aldığımız makaleler genellikle Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve günümüze ulaşan Mushafları konu edinmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali, erkek ve kadın sahâbîlere ait şahsi Mushaflar hakkında -Hz. Hafsa'ya emanet edilen Mushaf/Suhuf hariç- çalışma yürütülmediği göze çarpmaktadır.

Makale yazarları genellikle Batı'da muhafaza edilen Mushaf, Kur'ân nüshası ve varakları incelemiştir. Ancak dünyanın farklı bölgelerinde bulunan Kur'ân nüshaları üzerine yapılan çalışmalar, JSTOR'a benzeyen farklı veri tabanları içinde de bulunabilir.

Biz, Batı'da yapılan Kur'ân tarihi araştırmalarından bir kısmına ışık tutmak, Kur'ân tarihi üzerine çalışmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamak, yeni ve farklı fikirleri ortaya çıkartmak adına bu çalışmayı gerçekleştirdik.

Çalışmamızda ele aldığımız makaleler bağlamında bu alanda;

1. Hz. Ömer ve Hz. Ali döneminde Kur'ân'ın durumu,
2. Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, Hz. Aişe vb. erkek-kadın sahâbîlere ait şahsi Mushaflar,
3. Günümüze ulaşmış erken döneme ait Kur'ân nüshaları ışığında hareketlerin, harfleri ayırt edici noktaların, âyet ve sûre ayrımlarının ilk defa ortaya çıktığı zamanla ilgili çalışmaların yapılabileceğini düşünmekteyiz.

Kaynakça

Abdullah b. Vehb b. el-Misrî, Ebû Muhammed. *el-Câmî' fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Akkaya, Ahmet Hamdi. *JSTOR Veri Tabanındaki Kur'ân Tarihi Konulu İngilizce Makalelerin Tespit, Tasnif ve Değerlendirilmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

"Al- Kur'ân". *Shorter Encyclopedia of Islam*. Ed. H.A.R Gibb ve J. H. Kramers, E.J. 278-279. Leiden: Brill, 1974.

"Al- Kur'ân". *The Encyclopaedia of Islam New Edition*. Ed. C.E. Bosworth, E. van Donzel, B. Lewis, CH. Pellat. 4/410. Leiden: E. J. Brill, 1986.

Abdurrezzâk b. Hemmam, Ebû Bekr. *Musannef*. thk. Şeyh Habîburrahmân el-A'zami. Beyrut: Meclisu'l-İlmi, 1972.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Delâilu'n-Nübüvve*. Beyrut: Dârü'l-Mektebi'l-İlmiyye, 1985.

Blachère, Régis. *Introduction au Coran*. Paris: Librairie G.P. Maisonneuve, 1959.

Böwering, Gerhard H. "The Qur'ân as the Voice of God". *American Philosophical Society* 147/4 (2003), 347-353.

Câbirî, Muhammed Âbid. *Kur'ân'a Giriş*. çev. Muhammed Çoşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 3. Baskı, 2013.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd. *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif*. Şam: Vezerâtü's-Sekafe ve'l-İrşâd, 1960.

Dutton, Yasin. "An Umayyad Fragment of the Qur'an and its Dating". *Journal of the Qur'anic Studies* 9/2 (2007), 57-87.

Dutton, Yasin. "Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts — (Part I)". *Journal of Qur'anic Studies*, Vol: 1, No:1, 1999, ss. 115-140.

Dutton, Yasin. "Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts — (Part II)". *Journal of Qur'anic Studies* 2/1 (2000), 1-24.

Ebû Hayyân, Ali b. Yusuf. *Bahrü'l-Muhîd*. thk. Sıdkı Mahmud Cemil. Beyrut: b.y., 1992.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşdü'r-Riyâd, 1990.

George, Alain. "Calligraphy, Colour and Light in the Blue Qur'an". *Journal of Qur'anic Studies* 11/1 (2009), 75-125.

George, Alain. "Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans (Part I)". *Journal of Qur'anic Studies* 15/1 (2015), 1-44.

George, Alain. "Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans (Part II)". *Jurnal of Qur'anic Studies* 17/2 (2015), 75-102.

Ghabban, Ali Ibrahim. "The Inscription Of Zuhayr, The Oldest Islamic Inscription (24 AH/AD 644–645), The Rise Of The Arabic Script And The Nature Of The Early Islamic State". çev. Robert G. Hoyland. *Arabian Archaeology And Epigraphy* 19 (2008), 209-236.

Hames, Constant. "Sura Headings and Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications". *Journal of Qur'anic Studies* 15/3 (2013), 232-252.

Haris el-Muhâsibî, Ebû Abdillah. *Fehmü'l-Kur'ân*. thk. Hasan Kuvvetli. b.y., 1971.

Hatib el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ali b. Yusûf. *en-Neşr fi'l-Kırâ'âtî'l-Aşr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr. *Kitabü'l-Mesâhif*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

Ibrahim, Yasir S. "Continuity and Change in Qur'anic Readings: A Study of the Qur'anic MS. Garrett 38". *Journal of Islamic Studies* 19/3 (2008), 369-390.

Jeffery, Arthur. *Mukaddimatân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1954.

Karimi-Nia, Morteza. "The Historiography of the Qur'an in the Muslim World: The Influence of Theodor Nöldeke". *Journal of Qur'anic Studies* 15/1 (2013), 46-68.

Khan, Ruqayya Y. "Did a Woman Edit the Qur'ân? Hafşa and her Famed 'Codex'". *Journal of the American Academy of Religion* 82/1 (2014), 174-216.

Lichtenstadter, Ilse "Bell's Introduction to the Qur'an, Completely Revised and Enlarged by W. Montgomery Watt (Untitled Review)". *International Journal of Middle East Studies* 3/1 (Ocak/1972), 76-78.

Malik, Fazlurrahman. "Some Recent Books on the Qur'ân by Western Authors". *The Journal of Religion* 64/1 (Ocak/1984), 73-95.

Margoliouth, David Samuel. "Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung (Lines Followed by the Islamic Exegesis of the Kur'an). Vol. VI by Ignaz Goldziher (Untitled Review)". *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1 (Ocak/1922), 120-122;

Modarressi, Hossein. "Early Debates on the Integrity of the Qur'ân: A Brief Survey". *Studia Islamica* 77 (1993), 5-39.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn. *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, ts.

Osman, Amr. "Human Intervention in Divine Speech: waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic Text". *Journal of Qur'anic Studies* 14/2 (2012), 90-109.

Rabb, Intisar A. "Non-Canonical Readings of the Qur'an: Recognition and Authenticity (The Himsî Reading)". *Journal of Qur'anic Studies* 8/2 (2006), 84-127.

Ragib, Yusuf. "L'écriture des papyrus arabes aux premiers siècles de l'Islam, Les premières écritures islamiques". *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 58 (1991), 14-29.

Reynolds, Gabriel Said. "Le problème de la chronologie du Coran", *Arabica* 58/6 (2011), 477-502.

Rippin, Andrew. "Reading the Qur'ân with Richard Bell". *Journal of the American Oriental Society* 112/4 (Ekim-Aralık/1992), 639-647.

Süyûtî, Celâluddîn. *ed-Durrü'l-Mensûr*. Kahire, b.y., 1897.

Süyûtî, Celâluddîn. *el- İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbi, 1978.

Şahin, İskender. "Sahabe ve Tâbiînün Kur'ân Mushafıyla İlişkileri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 34 (Aralık 2018), 299-324.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân)*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmizî*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Velid, Muhammed Muhtar. "A Reading of Nöldeke's Geschichte Des Qorâns". *Journal of Qur'anic Studies* 14/2 (2012), 159-173.

Watt, William Montgomery. *Bell's Introduction to the Qur'ân*. Edinburgh: Edinburgh Universtiy Press, 1970.

Winnett, Frederick Victor - Reed, William LaForest. *Ancient Records From North Arabia*. Toronto: University of Toronto Press, 1970.

Zadeh, Travis. "Touching and Ingesting: Early Debates over the Material Qur'an". *American Oriental Society* 129/2 (2009), 443-466.

Zencânî, Ebû Abdullah. *Kur'ân Tarihi*. çev. Ziya Şen. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013.

Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-İhya-i'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.

Ek

Aşağıda JSTOR dijital veri tabanında bulunan Kur'ân tarihi ve Mushaf, Kur'ân nüshası veya Kur'ân varakları hakkında bilgi barındıran makalelerin listesi tablo halinde paylaşılmıştır.

Tablo 1: JSTOR Dijital Veri Tabanında Bulunan Kur'ân Tarihi Konulu İngilizce Makalelerin Listesi

NO	NAME OF ARTICLE (ING)	MAKALENİN ADI (TR)	MAKALENİN YAZARI
1	A Signed and Dated Seljuq Qur'an	İmzalanmış, Tarihi Belli Selçuklu Kur'ân'ı	Richard Ettinghausen
2	An Early Mushaf According to the Reading of Ibn 'Âmir	İbn 'Âmir Kıraatine Göre Yazılmış Erken Dönem Mushaf'ı	Yasin Dutton
3	An Umayyad Fragment of the Qur'an and its Dating	Emevilere Ait Kur'ân Varağı ve Tarihlendirilmesi	Yasin Dutton
4	Calligraphy, Colour and Light in the Blue Qur'an	Mavi Kur'ân'daki Hat Sanatı, Renklendirme ve Bezeme	Alain George
5	Coloured Dots and the Question of Regional Origins in Early Qur'ans (Part I)	Erken Dönem Mushaflarında Bulunan Renkli Noktalama İşaretleri ve Hangi Bölgeye Ait Oldukları Sorunu (I. Bölüm)	Alain George
6	Coloured Dots and the Question of Regional Origins in Early Qur'ans (Part II)	Erken Dönem Mushaflarında Bulunan Renkli Noktalama İşaretleri ve Hangi Bölgeye Ait Oldukları Sorunu (II. Bölüm)	Alain George
7	Continuity and Change in Qur'anic Readings: A Study of The Qur'anic Ms. Garrett 38	Kur'ân Kıraatlerindeki Devamlılık ve Değişim: Ms. Garret 38 Koleksiyonu İçindeki Kur'ân Nüshası Üzerine Bir Çalışma	Yasir S. Ibrahim

8	Did a Woman Edit the Qur'an? Hafsa and her Famed "Codex"	Bir Kadın Mushaf'ı Düzenledi Mi? Hafsa ve Onun Meşhur Kur'an Nüshası	Ruqayya Y. Khan
9	Early Debates on the Integrity of the Qur'an: A Brief Survey	Kur'an'ın Sıhhatiyle İlgili Erken Dönem Tartışmaları: Kısa ve Öz Bir Çalışma	Hossein Modarressi
10	Human Intervention in Divine Speech: Waqf Rules and the Redaction of the Qur'anic	İlahî Kelama Beşerî Müdahale: Vakıf Kuralları ve Kur'an Metninin Düzenlenmesi	Amr Osman
11	Iranian Kufic Qur'an Manuscripts: A Brief Survey	İran'daki Küfî Kur'an Nüshaları: Kısa ve Öz Bir Çalışma	Morteza Karimi-Nia
12	Islamic Manuscript Collections in Ethiopia	Etiyopya'daki Kur'an Nüshası Koleksiyonları	Hassen Muhammad Kawo
13	Non-Canonical Readings of the Qur'an: Recognition and Authenticity (The Hımşî Reading)	Kur'an'ın Sahih Olmayan Kıraatleri: Hımsî ⁹⁸ Kıraatinin Tanınırlığı ve Özgünlüğü	Intisar A. Rabb
14	Qur'anic Manuscripts from Late Muslim Spain: The Collection of Almonacid de la Sierra	Müslüman İspanya'nın Son Dönemlerine Ait Kur'an Nüshaları: Almonacid de la Sierra Koleksiyonu	Nuria Martínez-de-Castilla-Muñoz
15	Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts — Part I	Erken Dönem Kur'an Nüshalarındaki Harekelerin Bazı Yansımaları: Kırmızı, Yeşil, Sarı ve Mavi Noktalar- I. Bölüm	Yasin Dutton
16	Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts — Part II	Erken Dönem Kur'an Nüshalarındaki Harekelerin Bazı Yansımaları: Kırmızı, Yeşil, Sarı ve Mavi Noktalar- II. Bölüm	Yasin Dutton

⁹⁸ Bu kıraat Şam bölgesinde yaşamış, Abdurrahman b. Cabir el-Kelâ'î el-Hımsî'ye aittir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dârü'l- Kütübü'l-İlmiyye, ts.) 1/280-281.

17	Some Notes on the British Library's 'Oldest Qur'an Manuscript (Or. 2165)	British Library'deki En Eski Kur'ân Nüshası (Or. 2165) Hakkında Bazı Notlar	Yasin Dutton
18	Sura Headings and Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications	Sahraaltı Afrika'sında Bulunan Mushaf'lardaki Sûre Başlıkları ve Ayrımları: Kiraatler ve Tarihsel Etkiler	Constant Hamès
19	The British Library's oldest Qur'an manuscript Or. 2165	British Library'deki En Eski Kur'ân Nüshası (2165)	-
20	The Geometry of Early Qur'anic Manuscripts	Erken Dönem Kur'ân Nüshalarının İç ve Dış Düzeni	Alain George
21	The Qur'ân as the Voice of God	İlahi Kelam Kur'ân	Gerhard H. Böwering
22	The Sherifuvitch Mushaf	İbnü'ş-Şerif'e Ait Mushaf	Mahmoud el-Saied el-Doghim
23	Touching and Ingesting: Early Debates over the Material Qur'an	Etkileyici ve insanın içine işleyen: Kur'ân Malzemesiyle İlgili Erken Dönem Tartışmaları	Travis Zadeh

Tablo 2: Mushaf, Kur'ân Nüshası ve Varakların Listesi

No	ADI	BULUNDUĞU YER	MAKALE
1	Emevi Kur'ân Nüshası	Londra	An Umayyad Fragment of the Qur'an and its Dating
2	Paris Bibliotheque Nationale 328c Kur'ân Nüshası	Paris	An Early Mushaf According to the Reading of Ibn 'Âmir
			1. The British Library's Oldest

3	British Library Or. 2165 Kur'ân Nüshası	Londra	Qur'an Manuscript "Or. 2165" 2. Some Notes on the British Library's 'Oldest Qur'an Manuscript' "Or. 2165"
4	Mavi Kur'ân Nüshası ⁹⁹	İstanbul, Tunus, Paris, Londra	Calligraphy, Colour and Light in the Blue Qur'an
5	Amâjur Kur'ân Nüshası	İstanbul, Tunus, Paris, Londra	1. Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part 1 2. The Geometry of Early Qur'anic Manuscripts
6	Abdûlmun'im Kur'ân Nüshası ¹⁰⁰	Dublin	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in

⁹⁹ Bu Kur'ân nüshası altınla yazılmış mavi sayfalarıyla dikkat çekmektedir. R. R. Martin'in Mavi Kur'ân varaklarından bazılarını alması ve bu varakları halk nazarına sunması, Mavi Kur'ân nüshası üzerine dikkaetlerin çekilmesini sağlamıştır. Martin bu varakların Abbâsi halifesi Me'mun'un emri ile babası Hârûn Reşid'in kabri için hazırlandığını, bu nedenle yas tutmaya işaret eden mavi renginin kullanıldığını iddia etmiştir. Ancak 1976 yılında Londra'da düzenlenen İslam festivalinde bu varakların 3/9. yüzyılda İran'da yazıldığı bilgisi verilmiştir. Bu karışıklıkların ardından Jonathan Bloom konuyla alakalı bir dizi makale yayınlamış ve bu varakların Fâtîmîler döneminde Mısır'ın fethinden (358/969) önce kaleme alındığını, ayrıca erken dönem Fâtîmî yazısının özelliklerini yansıttığını belirtmiştir. Bununla beraber Tim Stanley bu varakların Endülüs Emevîleri döneminde kaleme alındığını öne sürmüştür. Ancak günümüz araştırmacılarından Alain George, bu varakların Abbâsi dönemine ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk: George, "Blue Qur'ân", 75-125.

¹⁰⁰ Bu Kur'ân nüshası, Abdûlmun'im b. Ahmed tarafından 298/Temmuz 911'de Emevi Camii'nde kaleme alınmaya başlamıştır. Yazımı oldukça uzun zaman almıştır. Abdûlmun'im Kur'ân nüshasında harfleri ve hareketleri belirtmek için kırmızı renkli noktalar kullanılmıştır. Alain

			Early Qur'ans: Part I
7	İbn Şazân Kur'ân Nüshası ¹⁰¹	İstanbul, Dublin	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part I
8	İsfahan Kur'ân Nüshası	İstanbul, Dublin, New York, Londra, Geneva	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part I
9	Keykânî Kur'ân Nüshası	New York	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part I
10	Fadl Kur'ân Nüshası ¹⁰²	Rakka, Paris	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in

George'a göre bu nüsha Abbâsi dönemine aittir. Ayrıntılı bilgi için bk: George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 20-21.

¹⁰¹ Bu Kur'ân nüshası Ali b. Şazân el-Beyyi tarafından 361/972 yılında kaleme alınmıştır. Küfî yazısının yerini almaya başlayan yeni köşeli Arap yazısının ilk örneklerindedir. Nüshanın büyük bir kısmı bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde, çok az bir bölümü Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Nüshada, med, hemze, teşdid ve hareketleri belirtmek için kırmızı ve açık yeşil renkler kullanılmıştır. İbn Kesir ile Ebû Amr'a ait olan iki kıraat mevcuttur. Kıraat farklılıklarında İbn Kesir'e (ö. 120/738) ait olan yerleri belirtmek için sarı, Ebû Amr'a (ö. 154/771) ait olan yerleri belirtmek için fıstık yeşili rengi kullanılmıştır. Bununla beraber Ebû Amr'ın okuyuşuna ait olan yerlerde art arda gelen sûrelerin başına besmele yazılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk: George, "Coloured Dots in Early Qur'ans", 22-27.

¹⁰² Bu nüsha, Abbasiler döneminde klasik Küfî yazı şekli ile kaleme alınmıştır. Bugün büyük bir bölümü Rakka'da bulunan Musée National d'Art Islamique'de, diğer bir bölümü ise Bibliothèque Nationale de France'da muhafaza edilmektedir. Karbon 14 testi sonucuna göre %95 ihtimalle 716-891 yılları arasına ait olduğu tespit edilmiştir. Nüshanın genellikle 295/907 yılında Fadl (Bu Kur'ân nüshasının bazı folyolarının giriş bölümünde Fadl'ın, Ebû Eyyub Ahmed b. Muhammed'in mevlâsı olduğu ve bu Kur'ân'ı 295/907 yılında kaleme aldığı yazmaktadır) tarafından kaleme alındığı düşünülse de, üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Fadl'ın yazmadığı, ancak sahibi olduğu sonucuna varılmıştır. Fadl Kur'ân nüshasında hareketleri belirtmek için kırmızı, kıraatleri göstermek için yeşil renk kullanılmıştır.

			Early Qur'ans: Part II
11	Bodleian Library MS Arab. c. 38, c. 56, c. 75, f. 3, g. 18, Marsh 2, Marhs 178, Ouseley 401, Ouseley 420 numaralı Kur'ân nüshaları	Oxford	Red Dots, Green Dots, Yellow Dots and Blue: Some Reflections on the Vocalisation of Early Qur'anic Manuscripts: Part I-II
12	Almonacid de la Sierra Koleksiyonu Ms. 3, Ms. 4, Ms. 5, Ms. 10, Ms. 11, Ms. 14, Ms. 15, Ms. 16, Ms. 30, Ms. 31, Ms. 32, Ms. 33, Ms. 34, Ms. 1, Ms. 8, Ms. 9, Ms. 12, Ms. 13, Ms. 18, Ms. 19, Ms. 20, Ms. 22, Ms. 23, Ms. 24, Ms. 25, Ms. 27, Ms. 37, Ms. 6, Ms. 17, Ms. 2, Ms. 7, Ms. 21, Ms. 26, Ms. 28, Ms. 29, Ms. 35, Ms. 36 numaralı Kur'ân nüshaları	Madrid	Qur'anic Manuscripts from Late Muslim Spain: The Collection of Almonacid de la Sierra
13	Palermo Kur'ân Nüshası ¹⁰³	Londra, Geneva	Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans: Part II
14	Selçuklu Kur'ân Nüshası	Philadelphia	A Signed and Dated

Ayrıntılı bilgi için bk: Alain George, “Coloured Dots and the Qestion of Regional Origins in Early Qur'ans (Part II)”, *Journal of Qur'anic Studies* 17/2 (2015), 75-77.

¹⁰³ Fatimî devletinin hüküm sürdüğü topraklarda, kendi döneminin yeni Kûfi yazı stili ile kaleme alınmıştır. İncelemelerde elde edilen bilgiler ışığında nüshanın Sünnîler tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Harekeleme sisteminde kırmızı, mavi ve sarı renkler üstün, esre, ötre, şedde, sükun ve harfleri ayırt edici kılmak için kullanılmıştır. Nüshaya herhangi bir ekleme yapılmadığı, yazısının orijinal olduğu düşünülmektedir. Bu Kur'ân nüshası, Londra ve Geneva'da, Khalili Koleksiyonu içinde muhafaza edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk: George, “Coloured Dots in Early Qur'ans (Part II)”, 77-82.

			Seljuq Qur'an
15	Ms. Garrett 38 Kur'ân Nüshası	Princeton	Continuity and Change in Qur'anic Readings: A Study of the Qur'anic MS. Garrett 38
16	Rezâ Abbasi Müzesi Ms. 3370 Kur'ân Nüshası	Tahran	Iranian Kufic Qur'an Manuscripts: A Brief Survey
17	R-12 İbn Şerif Kur'ân Nüshası ¹⁰⁴	Bosna Hersek	The Sherifuvitch Mushaf
18	Maur 1/Maur 2, Moritanya Kur'ân Nüshaları	Trarza	Sura Headings and Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications
19	Chad 1/ Chad 2, Çad Kur'ân Nüshası	Bardai	Sura Headings and Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications
			Sura Headings and

¹⁰⁴ Muhammed Fazıl İbnü'ş-Şerif'in 1289/1872 yılında Bosna Hersek/Sarayevo'daki Gazi Hüsrev-Begova Camiye bağışladığı bu Kur'ân nüshasının orijinali bugün Londra'da bulunan Furqan Foundation'da ve dijital hali Gazi Hüsrev-Begova Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Bu nüsha bir süre İstanbul'da, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinde muhafaza edilmiştir. Nüshanın Gazi Hüsrev-Begova Kütüphanesindeki referans numarası 12 idir. Nüshanın en önemli özelliği, 582/1186 tarihinde yaşamış Bağdatlı kâtip Muhammed b. Altuntaş b. Abdullah'ın, Hz. Osman döneminde istinsah edilen ve Bağdat'a gönderilen ana nüsha üzerinden çoğalttığı kendi Kur'ân'ı üzerinden kopya edilmiş olmasıdır. Bütün sûreleri barındırmayan ve üç yüz kırk sekiz sayfadan oluşan bu nüsha üzerinde önemli süslemeler ve motifleri vardır. Nüshayı kaleme alan kişinin tuttuğu bazı notlar sayfa kenarlarında göze çarpmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk: Mahmoud el-Saied el-Doghim, "The Sherifuvitch Mushaf", *Journal of Qur'anic Studies* 2/1 (2000), 154-156.

20	Somali Kur'ân Nüshası	Mogadişu	Subdivisions in Qur'an Manuscripts from Sub-Saharan Africa: Variations and Historical Implications
21	Etiyopya Mushaf Koleksiyonları (Üzerine çalışma yapılmamış Mushaflar)	Bu Kur'ân Nüshaları Etiyopyadaki Farklı Ulusal Müzelerde Sergilenmektedir.	Islamic Manuscript Collections in Ethiopia